

V sodobni hermenevtiki se premikajo v ospredje vprašanja t. i. materialne in tekstne hermenevtike, ki zadevajo tudi razlaganje literature; literarni vedi pa se odpira hermenevtična problematika zlasti ob različnih recepcijah in interpretacijah istega literarnega dela. Članek razločuje dva tipa literarnoznanstvene hermenevtike: prvi je implicitna sestavina sleherne literarne znanosti, drugi je dejansko razvito osrednje območje samo nekaterih literarnoznanstvenih smeri. Literarnoznanstvena hermenevtika se lahko izrecno opira na filozofsko. Vendar je za literarno vedo plodnejše orientiranje po obči znanstvenometodološki hermenevtiki. Osrednji problem pri tem je, kako preoblikovati hermenevtične kategorije, da bodo združljive z različnimi temeljnimi opredelitvami literature in literarnega dela; članek ga poskuša razviti ob kategorijah smisel in razumevanje.

Za načelno-teoretično naravnost literarne vede in za njen metodološki ustroj je bistvenega pomena, kako se loteva vprašanj o smislu in pomenu literature, o branju, razumevanju in razlaganju literarnih del, o možnostih interpretacije in vlogi interpreta. Ta vprašanja seveda niso omejena samo na področje literature, literarne znanosti in kritike, ampak so dosti širša in kot takšna segajo tudi v občo teorijo razumevanja in interpretacije = hermenevtiko. Zato bi jih bilo najbolj ustrezno obravnavati tako, da bi pri tem upoštevali posebne značilnosti obeh disciplin in njune medsebojne povezave. Vendar je razmerje med literarno vedo in hermenevtiko problematično, saj ga predstavniki različnih literarnoznanstvenih smeri in šol razumejo zelo različno: razpon variant sega od tistih, ki brez pridržka priznavajo pomen hermenevtike, do tistih, ki dosledno zanikajo njeno relevantnost, od tistih, ki izenačujejo osrednje dele literarne vede s hermenevtiko, do tistih, ki odpravljajo hermenevtična vprašanja, perspektive in postopke na rob ali celo čez rob literarne vede. Če se torej želimo podrobneje spraševati o tem razmerju, se moramo zavedati vsaj nekaterih značilnosti obeh strani, med katerima se vzpostavlja razmerje.

Literarna veda se je v zadnjih nekaj desetletjih hitro in temeljito spreminjala. Sprejemala je vplive različnih filozofskih in idejnih tokov – fenomenologije, eksistencializma, neomarksizma, strukturalizma in poststrukturalizma. Usmerjala se je po načelno teoretičnih, metodoloških, pa tudi po posameznih konkretnih vsebinskih zgledih cele vrste sosednjih strok – oblikovale so jo povezave z lingvistiko, sociologijo, psihologijo in psihoanalizo, semiologijo, komunikacijsko in informacijsko teorijo ter logiko in občo znanstveno metodologijo. Razvoj ni potekal v čistem zaporedju menjajočih se paradigem, temveč gre tu bolj za hkratni razmah različnih šol, smeri in metod, ki tekmujejo med seboj, si nasprotujejo ali pa samo indiferentno obstajajo druga ob drugi.

Stroka kot celota je s tem vsekakor pridobila. Zlasti območje literarne teorije je v primerjavi z literarno zgodovino naraslo po obsegu in dobilo večjo specifično težo. Toda tudi v vsakem izmed teh dveh območij posebej se je poleg konkretnih raziskav razmahnilo splošnejše, bolj abstraktno pretresanje načelne problematike. Ko je literarna veda v šestdesetih letih začela sodelovati pri metodološki debati v družbenih, kulturnih in umetnostnih vedah, je to še spodbudilo razvoj njene metodologije. Ob tem razmahu pa so se nekdanje funkcionalne povezave med posameznimi območji stroke zrahljale, medtem ko so se nove šele komaj začele vzpostavljati, tako da načelno teoretična in metodološka razmišljanja v literarni znanosti potekajo bolj ali manj sa-

mostojno in morda celo laže pridejo v dialog z ustreznimi območji sedanjih strok, kakor da bi pomagala usmerjati obravnavo konkretnih literarnih pojavov v raziskovalni praksi svoje domicilne stroke.

Literarna veda je torej povezana z razvojem sorodnih znanosti, kar jo ločuje od drugih načinov komuniciranja z literaturo, se pravi od naivnega hedonističnega branja, kritičnega vrednostnega ocenjevanja in pragmatične uporabe za pedagoško-didaktične ali ideološko-propagandne namene. Vendar ni zavezana samo skupnim kriterijem znanstvenosti, temveč prav tako ali še bolj tudi specifičnosti svojega predmeta in njegovim spremembam, kar jo ločuje od drugih, celo najbližjih znanstvenih strok. Tudi njen predmet se namreč spreminja. Pojem literature, kakršen se je izoblikoval ob koncu 18. stoletja, je postal problematičen. Zlasti avantgardne smeri in gibanja v 20. stoletju so pokazala njegove meje in jih poskušala prestopiti, kar je sprožilo vsebinske in z njimi povezane terminološke posledice tudi v literarni vedi.

Takšen kompleksen razvoj je pripeljal do pluralizma literarno-znanstvenih šol in smeri, ki seveda ni samo metodološki: razlikujejo se njihova idejna izhodišča, temeljne predstave o predmetu, zastavljeni cilji in s tem vred tudi izbor metod. Ob tem bi morda lahko postala problematična celo enotnost in identiteta stroke. V takšnem položaju se stroka pač mora spraševati ne samo o eksplicitnih opredelitvah svojega predmeta ter o izboru in načinu uporabe svojih metod, temveč tudi o nezavednih predpostavkah, vnaprejšnjih sodbah in ciljnih predstavah, ki usmerjajo njeno delo in vplivajo na to, kar se z njo dogaja. To ji odpira pot k hermenevtiki.

Tudi sodobna hermenevtika ima za seboj dokaj zapleten razvojni proces. Čeprav se navezuje na tradicijo razumevanja in razlaganja, ki sega tja do zgodnje antike, se je formirala kot samostojna disciplina šele na začetku novega veka, ko se je nanovo konstituiral celoten sistem znanosti. Zatem je bila še dolgo časa samo pomožna disciplina v tekstnih vedah, zlasti v filologiji, pravni znanosti in teologiji. Na prelomu 18. in 19. stoletja se je razvila v nauk o univerzalnem pojavu razumevanja in razlaganja; na prelomu 19. in 20. stoletja se je opredelila kot spoznavna teorija in obča metodologija t. i. duhovnih znanosti; v prvi polovici 20. stoletja je doživela radikalen preobrat, prenesla svoje težišče na filozofsko raven in dobila ontološko utemeljitev. Seveda ob teh velikih spremembah dotedanji tipi hermenevtike niso izginili brez sledu, ampak se je njihova tradicija nadaljevala. Tako ima sodobna obča hermenevtika vsaj dve temeljni razsežnosti – transcendentalnofilozofsko in znanstvenometodološko – ki se z različnih vidikov in pri različnih avtorjih bodisi dopolnjujeta, bodisi izključujeta. Z obema je hermenevtika pomenila izziv za filozofijo ter za družbene, kulturne in umetnostne vede: z obema se je vključevala v temeljno teoretično in metodološko diskusijo, ki traja na tem območju že dobri dve desetletji in v kateri se hermenevtika sooča z neomarksistično kritično teorijo, z logičnim empirizmom in analitično filozofijo ter s strukturalizmom in poststrukturalizmom.

Aktualnost hermenevtične problematike, ki se v tej diskusiji kaže na različne načine, spodbuja tudi ponovno oživljanje področnih ali specialnih hermenevtik. Te so dotlej večinoma nadaljevale starejše tradicije, ki se sicer v posameznih vedah razlikujejo, toda v glavnem so povsod bodisi razvita bodisi prikrita sestavina njihovih metodologij. Izziv obče hermenevtike in z njim povezani vidiki temeljne znanstvenoteoretične in metodološke diskusije so tudi od specialnih področ-

nih hermenevtik zahtevali, naj se udeležujejo dogajanja, ki neizogibno vpliva na njihov ustroj in njihovo vlogo.

V ta proces je vpletena tudi literarna veda, seveda na različnih ravneh in v različnem obsegu. Značilen simptom te vpletenosti se kaže v njeni terminologiji. Termin »hermenevtika« z izpeljankami, ki ga je bilo še pred kakimi petindvajsetimi ali tridesetimi leti le redko mogoče srečati, ima zdaj v njej vidno mesto. Sicer se uporablja za zadeve, ki za literarno vedo niso popolnoma nove, temveč jih je že prej označevala in jih še zmeraj označuje tudi z drugimi termini, zlasti z »interpretacijo« in »recepccijo«. Toda nova terminološka raba še zdaleč ni enoznačna in ustaljena: v vsakdanji literarnoznanstveni praksi lahko pomeni izraz hermenevtika bodisi filozofijo razumevanja bodisi teorijo in metodologijo interpretiranja ali pa celo poseben tip interpretacije. Zato lahko dokaj pogosto slišimo opozorila, kako nevarna je ta pojmovna in terminološka zmeda in kako nujno jo je sproti razčiščevati. Za širjenje termina, ki je po izvoru star, v novi rabi je med drugim res tudi modni pojav, pa so prav gotovo odločilni stvarni razlogi: četudi gre za pojave in probleme, ki jih je literarna veda vsaj deloma poznala že prej, jih nova terminološka raba vendarle postavlja v drugačen okvir, jim odkriva nove pomenske plati in jih postavlja v nove funkcionalne zveze. Torej že terminologija ponuja izhodišče za ugotovitev, da vprašanja o razmerju med literarno vedo in hermenevtiko ni mogoče odpraviti samo s sklicevanjem na vpliv intelektualne mode.

Toda kot rečeno, sta to razmerje in z njim vred vprašanje o mestu in vlogi literarne hermenevtike še zmeraj problematična. Na to ne opozarjajo samo njeni kritiki in nasprotniki, temveč tudi poznavalci in zagovorniki. Tako je npr. Peter Szondi v drugi polovici 60. let ugotavljal, da prave, sodobne literarne hermenevtike tako rekoč še ni, ker preprosto prenašanje temeljnih tez te ali one smeri obče hermenevtike na literarno področje še ne zadostuje, da bi lahko govorili o literarni hermenevtiki; takšne teze je treba šele preveriti, jih preoblikovati in prilagoditi literarnemu območju, s tem da bi moderno pojmovanje literature, pravzaprav njene estetske specifičnosti, postavili že na izhodišče hermenevtične refleksije.¹ Odkar je bilo izrečeno to opozorilo, je izšlo precejšnje število del, ki obravnavajo hermenevtično problematiko v zvezi z literarno vedo.² Kljub temu se kar naprej ponavljajo podobna opozorila, da je literarna ali bolje rečeno literarnoznanstvena hermenevtika še vedno v fazi osnutkov, načelnih utemeljitev in programskih manifestov. Kaj je dejansko z njo, katera njena področja so že razvita in kje so še vrzeli, bi bilo seveda mogoče za silo ugotoviti s hitrim pregledom nekaterih reprezentativnih del, ki se razglašajo za literarnohermenevtična. Vendar se tukaj odločamo za drugo pot: ugotoviti skušamo, kje so načelne možnosti za srečanje literarne vede s hermenevtiko.

Na strani hermenevtike sta v tej zvezi zanimiva vsaj dva vidika: njene načelne aspiracije in deloma tudi njena dosedanja praksa.

Hermenevtika velja že od Schleiermacherja naprej za občo in univerzalno. Če je torej res zmožna ustrezno obravnavati najraznovrstnejše pojave razumevanja in razlaganja, potem v njeno predmetno območje nujno sodi tudi literatura, ker je jezikovno-pomenska tvorba in jo sestavljajo teksti, ki jih bralci sprejemajo tako, da razumevajo in razlagajo njihov pomen oziroma smisel. V zvezi s tem pač ni naključje, da je ena izmed najstarejših področnih hermenevtik ravno filološka.

Legitimna naslednica filologije pa je literarna veda, in dasiravno je predmetno ožje omejena in določena z drugačnimi kriteriji, jo s filologijo še vedno veže tolikšna sorodnost, da lahko upravičeno poskušamo potegniti razvojno črto od filološke hermenevtike k literarnoznanstveni.³

Toda neka načelna možnost za vzpostavitev razmerja s hermenevtiko se odpira tudi na strani literarne vede in same literature. Razširjena, razvejana, raznolika in protislovna receptivna ter interpretativna praksa daje hermenevtični teoriji v premislek veliko izzivalnih primerov. Literarna veda je iz bralskih in kritičkih izkušenj povzela temeljno ugotovitev, da različnim tipom literature ne ustreza zmeraj enak način branja. Različen temeljni značaj in zgradba literarnih del in različen način njihove produkcije zahtevajo različne recepcije. Na nivoju znanstvene obravnave analogno velja, da različnim teorijam literarnega dela in njegove produkcije ustrezajo različne teorije sprejemanja, razumevanja in razlaganja. To dejstvo je mogoče zaostri v sklep, da sleherna poetika implicitno zahteva sebi ustrezno hermenevtiko.

Neka druga temeljna bralska in kritička izkušnja prča, da je isto literarno delo mogoče sprejemati, tj. razumevati in razlagati na več načinov. To spoznanje je seveda nenehen izziv zlasti za tiste težnje v literarni vedi, ki se ravna po metodičnem idealu objektivne veljavnosti, preverljivosti in ponovljivosti postopkov in rezultatov. Vendar te bralske izkušnje ni mogoče zanikati in je zato vir vedno novih nasprotij, ne samo v literarni vedi. Njene različne smeri se odzivajo nanjo različno; toda če je že ne skušajo izriniti v neznanstveno območje individualne subjektivnosti, se morajo spopasti z njo in jo problematizirati.

Podobna potreba po problematiziranju sprejemanja, razumevanja in razlaganja se še izraziteje pokaže ob moderni literaturi v širšem pomenu besede, ki zajema dela približno zadnjih sto let. Iz zgodovine je znano, da se je hermenevtična refleksija na katerem koli področju poglabljala ali sploh šele začevala praviloma takrat, kadar smisel ni bil (več) zlahka dostopen, kadar proces njegovega prisvajanja, tj. razumevanja in razlaganja, ni (več) potekal gladko in ustaljeno, temveč je zadel na ovire, ki niso bile samo rutinsko tehnične. Ravno moderna literatura pa dela bralcem dosti hujše težave, kot jih je starejša literatura svojim sodobnikom. Znanstvena in kritična misel, ki se opira tudi na avtorefleksijo ustvarjalcev, ne opredeljuje več moderne literature predvsem kot poseben modus spoznavanja, temveč navaja druge bistvene opredelitve oz. značilnosti, kot npr. poetičnost, estetsko avtonomnost, avtoreferencialnost, večpomenskost, nemimetičnost ipd. To pa vsekakor postavlja razmišljanje o načinu sprejemanja (razumevanja, razlaganja), ki naj bi bil literaturi kar najbolj ustrezen, pred celo vrsto novih problemov.

Načelne možnosti za posebno hermenevtiko v okviru literarne vede so torej dane. Seveda pa so v različnih literarnoznanstvenih smereh zelo različne; v glavnem so povezane s tem, kako ta ali ona smer ali šola omejuje svoje predmetno področje in na kakšne teoretične zglede, zlasti na kakšen tip znanstvenosti se predvsem sklicuje.

Dokler se je literarna veda orientirala po temeljnem idejno-metodološkem modelu starejšega pozitivizma in historizma, je v svoje predmetno področje zajemala literarno delo, proces njegovega nastanka in avtorja, pri čemer je v težišče večkrat postavljala genezo in njene determinante, ne toliko opis in analizo samega dela; drugo plat, recepcijsko razmerje, ki povezuje delo z bralcem, pa je praviloma izločala in

ga prepuščala individualnemu okusu in subjektivni kritiki. Seveda v takšnem modelu literarne vede ni primerne možnosti za razvijanje hermenevtične problematike. Posamezni pojavi, ki bi v drugačnih modelih sicer sodili vanjo, so tukaj ostali podrejeni prevladujočemu vzročno-genetičnemu načinu razlage.

Z nastopom in uveljavitvijo fenomenološke in zgodnje strukturalne orientacije v literarni vedi se je njeno predmetno področje zožilo in osredotočilo na samo delo, na njegovo specifično naravo, zgradbo in način eksistence. Geneza oziroma produkcija dela je bila tu izločena, prav tako ves sklop realne, empiričnemu raziskovanju dostopne recepcije. Kljub temu ta model ni povsem zaprt za hermenevtično problematiko. Fenomenološka redukcija, ki je njegovo izhodišče, je omogočala obravnavanje literarnega dela v njegovi enkratnosti, ki se neposredno odpira evidentnemu dojetju. S takšnega izhodišča se je lahko uveljavila t. i. imanentna interpretacija kot osrednja literarnoznanstvena metoda. Ker pa v praksi ni mogla potekati čisto mimo širših teoretičnih pa tudi konkretnih zgodovinskih in metodoloških vprašanj, se je s tem odprla vsaj omejena možnost za hermenevtično refleksijo. Na drugi strani je model literarnega dela kot večplastne shematične jezikovno-pomenske tvorbe, ki se dopolnjuje v konkretizacijah, omogočal natančen fenomenološki opis in analizo različnih tipov sprejemanja oziroma spoznavanja literarnega dela pri različno naravnanih recipientih. Tudi semiotična orientacija, ki se ji literarno delo kaže kot kompleksen znak ali znakovna tvorba, je vsaj takrat, ko se je iz znakovne sintaktike razširila v semantiko in pragmatiko, dajala izhodišče ne samo za obravnavo zgradbe pomenskih struktur v delu, temveč tudi za obravnavo njihove dostopnosti, možnosti posredovanja in dojetja.

Novejše smeri literarne vede so svoje predmetno območje razširile, tako da poleg dela zajemajo tudi bralca in prelagajo težišče na njuno medsebojno razmerje ali pa celo zaobsežejo celoten krog literarne komunikacije od producenta in procesa produkcije prek samega teksta do recepcije in recipienta. Takšni modeli omogočajo obravnavanje literature ne samo na sinhroni, temveč tudi na diahroni ravni, ne združujejo je več samo v transhistoričnem območju evidentne navzočnosti, temveč jo vključujejo spet v razsežnosti empirično dostopnih socialnozgodovinskih procesov. S tem se spreminja seveda tudi pogled na ontološki status in način eksistence literarnega dela, tako da v nekaterih skrajnih primerih delo sploh ni več opredeljeno substancialno, temveč samo relacijsko-funkcionalno. Zaradi tega morajo priti vsakršni pojavi razumevanja in razlaganja ter s tem povezanega konstituiranja, posredovanja in sprejemanja teksta oziroma njegovega smisla v središče pozornosti. Tako se odpre možnost, da postane hermenevtika, ki zdaj ni več omejena zgolj na teorijo in metodologijo interpretacije posameznega literarnega dela, eno osrednjih območij ali disciplin literarne vede.

Če je bilo naše dosedanje razmišljanje pravilno, imamo torej opraviti z dvema temeljnima možnostma ali vidikoma:

1. Literarnoznanstvena hermenevtika v širšem pomenu besede je lahko sestavni del, delna ali pomožna disciplina literarne vede kakršnegakoli tipa ali smeri. Seveda je ta načelna možnost realizirana samo ponekod, v drugih, dosti številnejših primerih pa ostaja implicitna.

2. Literarnoznanstvena hermenevtika v ožjem pomenu besede je v nekaterih smereh sodobne literarne vede realizirana in razvita kot

njihovo osrednje območje ali vsaj kot eno izmed težišč njihove teoretično-metodološke zgradbe.

Če bi hoteli to razlikovanje po vsej sili izraziti tudi terminološko, bi skupno oznako »literarnoznanstvena hermenevtika« pri prvi varianti morda lahko nadomestili z izrazom »hermenevtika v literarni vedi«, ker gre predvsem za njeno navzočnost, za drugo varianto pa bi bil bolj primeren izraz »hermenevtična literarna veda«, ker gre tu za izrazito prevladovanje hermenevtike.

Za prvo varianto velja, da je v slehernem tipu literarne vede, tudi v takšnem, kjer hermenevtična problematika vnaprej sploh ni opazna, mogoče razviti njene implicitne nastavke: sleherni poetiko (retoriko, semiotiko, teorijo teksta in njegove produkcije) je mogoče dopolniti z njej ustrezno hermenevtiko. To dopolnjevanje ima posebno analitično vrednost, ker lahko odkrije marsikaj relevantnega o načinu delovanja literarne vede v različnih idejno-teoretičnih kontekstih in lahko s tem na novo osvetli mdr. tudi njen zgodovinski razvoj. Težišče takšne hermenevtike je seveda v metodološkem območju.⁴

Za naš osrednji problem je zanimivejša druga varianta – tip literarne vede z eksplicitno razvitim hermenevtičnim težiščem. Razumljivo je, da se literarna veda tega tipa najpogosteje opira na zgled obče hermenevtike, po katerem povzema osnovni model z glavnimi kategorijami: tekst, bralec oziroma interpret, smisel, razumevanje in razlaga oziroma interpretacija (morda pa tudi še z drugimi, kot so avtor, produkcija smisla, hermenevtični krog, horizont razumevanja, vnaprejšnja sodba, zgodovinskost razumevanja, aplikacija). Pri tem velja razlikovati, ali se opira bolj na idejno vsebinske, tj. filozofske, ali bolj na metodološke komponente izbranega zgleda.

Kadar se opira bolj na filozofske komponente, povzema tudi bistvena vsebinska določila posameznih kategorij osnovnega modela in sploh temeljne predstave o svetu, v kakršnega sodi tak model, ter uravnava razumevanje in razlaganje po njih. V takšnem primeru nastane nekakšen spoj literarne in filozofske interpretacije, ki sodi morda bolj v filozofijo literature kakor v literarno znanost⁵ ali vsaj na mejo med njima. S stališča te filozofske smeri je takšna interpretacija seveda najbolj primeren ali sploh edini primeren način obravnavanja literature; s kakega drugega filozofskega stališča je najbrž sporen ali celo nesprejemljiv; s filozofsko ponavadi ne dovolj reflektiranega stališča avtonomije literature in v njej utemeljujoče se literarne vede se to kaže kot neupravičeno podrejanje literature filozofiji, obravnavanje literature zunaj njej najbolj ustreznega prostora. Sploh pa je vprašanje, koliko je takšna filozofska obravnava literature tudi res hermenevtična.⁶ Takšna je samo takrat, kadar postavlja v ospredje sam proces razumevanja oziroma interpretiranja in reflektira njegov potek ter vlogo interpreta v njem.⁷ V nasprotnem primeru gre samo za prenašanje nekaterih filozofskih postavk na literarno področje, pri čemer ostaja takšna obravnava literature daleč od hermenevtike. To velja za marsikatero delo z območja t. i. Geistesgeschichte ali ontološke, heideggerjansko inspirirane literarne vede in kritike, predvsem seveda za nedomišljena epigonska dela.

Nasploh je na vpliv filozofske hermenevtike in njen pomen za literarno vedo mogoče gledati podobno kot na vpliv in pomen drugih filozofskih orientacij. Literarna veda se povezovanju s filozofijo ne more izogniti. Po eni strani ji je nujno potrebno, ker ji daje razvojne impulze, s katerimi spreminja in širi svoje temeljne poglede na izvor, bistvo in

funkcijo literature v človeškem svetu. Vendar imajo po drugi strani takšni vplivi omejen doseg. Tisto, kar se na nekem področju literarne vede razvije ob sprejemu kake izrazito profilirane filozofske orientacije, lahko občutijo druga, od tega vpliva nedotaknjena področja literarne vede kot tujek, ki mu nasprotujejo ali pa vsaj ne vidijo v njem nič pozitivnega. Literarna veda kot celota pač ni enotna in homogena, ker se v njej srečujejo in spopadajo različne idejne orientacije. S strogega filozofskega oziroma logičnega stališča bi ji bilo mogoče celo očitati, da je nedomišljena, nedosledna in eklektična. Toda razlog za to najde v svoji zvestobi raznovrstni pojavnosti literature, ki je filozofsko tolmačenje ne more zmeraj ustrezno zajeti in jo morda marsikdaj sili v pretesen kalup. Tukaj puščamo v oklepaju vprašanje, ali ni takšna avtonomistična opredelitev literarne vede tudi sama le izraz implicitnega, nereflektiranega, a po izvoru prav tako filozofskega ali raje ideološkega stališča. Ne glede na to je za literarno vedo, ki se utemeljuje v avtonomnosti literature, kakršnakoli izrazito profilirana filozofska orientacija bolj sprejemljiva šele tedaj, če in kadar se njen izrecno in natančno opredeljeni pojmovni stroj toliko poenostavi, da postane združljiv s širšim pojmom literature, ki ni vezan le na to filozofsko orientacijo. Takšnim pričakovanjem ali zahtevam literarne vede pa se dosti lažje prilagaja sklop metod kakor sklop temeljnih načel. Seveda so metode v okviru vsake prvotne filozofske orientacije tesno povezane z idejnimi temelji. Toda ta zveza se ob prenosu na literarnoznanstveno področje lahko toliko zrahlja, da se metode bližajo položaju nevtralnega, splošno uporabnega instrumentarija in se s tem prilagajajo različnim osnovnim opredelitvam predmeta literarne vede.

Spričo tega je za literarno vedo, ki razvija hermenevitično problematiko, bolj sprejemljiv zglede obče metodološke kakor pa zglede filozofske hermenevtike, saj je njen pojmovni aparat že od vsega začetka usklajen z značilnostmi širšega predmetnega območja, v katerega sodi tudi literatura. Toda tako kot v slehernem razmerju med občo in specialno hermenevitično se mora obči osnovni model tudi tukaj prilagoditi, ker brez tega ni zmožen ustrezno zajeti razlik med specifiko literature in specifiko drugih delov svojega širšega predmetnega področja. Za možnost literarne hermenevtike je torej bistvenega pomena, kaj lahko dosežejo kategorije, kot so smisel, razumevanje, razlaganje in druge z njimi povezane, kadar se nanašajo na literaturo: če naj bo literarna hermenevtika res težišče literarne vede in ne samo njena pomožna ali hevristična disciplina, morajo imeti v njej osrednjo vlogo in omogočiti odgovore na bistvena vprašanja, na kakršna literarna veda sploh lahko odgovarja. Težava je v tem, ker so bile te kategorije opredeljene bodisi v splošnih potezah, na nivoju obče hermenevtike kot celote, bodisi podrobneje, na nivoju različnih in tudi nasprotujočih si hermenevitičnih šol ali smeri, ki pa so med seboj razmejene tako, da se potek njihovih meja ne sklada z razliko med občo in posebnimi hermenevitiškimi. Za literarno hermenevitično kot celoto ne glede na njene morebitne nadaljnje delitve bi bilo treba šele najti takšne definicije teh kategorij, ki bi ustrezno zajemale specifiko literature v primerjavi z drugimi, neliterarnimi območji, ne bi se pa diferencirale še naprej glede na različne, nasprotujoče si opredelitve bistva literature. To je brzkone eden osrednjih problemov in tukaj ga lahko kvečjemu približno nakažemo.

Zveza med razumevanjem in razlaganjem oziroma interpretacijo je bila v zgodovini hermenevtike opredeljena zelo različno: za nekatere je primarno razumevanje in je interpretacija le njegova izpeljava, za

druge je razumevanje rezultat razlaganja, za tretje sta to dve bolj ali manj enakovredni območji hermenevtične dejavnosti, ki se jima kot tretje lahko pridruži še aplikacija. Novejša filozofska hermenevtika podarja predvsem ali izključno razumevanje. Metodološka hermenevtika seveda posveča večjo pozornost metodi interpretacije in njenim konkretnim razlagalskim postopkom, toda tudi tu je interpretacija ne- ločljivo povezana s svojim spoznavnoteoretskim temeljem – razumevanjem. Zato lahko zadevo poenostavimo in govorimo o tem sklopu kot o eni sestavljeni kategoriji. Poleg nje je treba obravnavati vsaj še smisel, vendar le v tesni zvezi s prejšnjim, ker sta kategoriji opredeljeni druga z drugo: če je razumevanje iskanje in ugotavljanje smisla, je torej smisel korelat razumevanja.

Kategoriji sta bili razviti v filozofiji, v filološko-zgodovinskih znanostih, pravu in teologiji, torej pri obravnavanju tekstov, za katere je značilno predvsem to, da so usmerjeni v spoznavanje in se podrejajo kriteriju resnice, bodisi čisto teoretične bodisi vrednostno normativne bodisi praktično instrumentalne. Zato so v pojmovni vsebini kategorij razumevanje in smisel prevladovali intelektualne ali še ožje, zgolj racionalne sestavine. Spričo tega sta za uporabo na literarnem področju problematični, še zlasti v novejšem času, odkar se je v bistvenih opredelitvah literature kriterij njenega razmerja do resnice umaknil v ozadje. Literarni hermenevtiki se torej postavlja vprašanje, kako preoblikovati ti dve kategoriji, da bosta ustrezali tudi novejšim opredelitvam bistva literature.

Izraz razumevanje⁸ je bil dolgo časa sinonim za vsakršno intelektualno spoznavanje, le v strožji rabi je označeval stopnjo ali fazo v širšem spoznavnem procesu. Z diferenciacijo znanosti in z utemeljitvijo t. i. duhovnih ved kot posebnega, samostojnega tipa, povsem različnega od naravoslovnih in eksaktnih znanosti, je razumevanje postalo temeljni spoznavni modus in metodološki vzorec v teh vedah. Takšnemu razločevanju so seveda nasprotovali zlasti privrženci enotne znanosti in enotne znanstvene metodologije že v času starejšega pozitivizma, kot problem pa se to obnavlja v vedno novih variantah in je še danes predmet debate v teoriji znanosti. Fundamentalno-ontološka smer novejših filozofskih hermenevtik je vpeljala spet drugačen pojem razumevanja: zanjo sodi razumevanje v temeljni ustroj človeškega prebivanja, je eksistencial, zato je globlje in prvotnejše od sleherne delitve na praktično, filozofsko, znanstveno spoznavanje ali celo na različne tipe znanstvenega spoznavanja. Toda za literarnoznanstveno hermenevtiko, ki noče biti samo aplikacija te (ali tudi katere druge) filozofske smeri, temveč si prizadeva doseči in obdržati status znanstvenosti, ima razumevanje predvsem spoznavnoteoretski in metodološki pomen.⁹ V vlogi temeljnega spoznavnega in metodološkega postopka v historično-hermenevtičnih vedah se razlikuje od vzorcev znanstvene metode, kakršne razvija neopozitivistična, empiristična in analitična teorija znanosti. Njegovega ustroja torej ni mogoče opisati kot logično-metodično zaporedje deskripcije, analize, komparacije in sinteze, niti drugače, kot zaporedje zastavitve problema, postavljanja hipoteze za reševanje in njene verifikacije ali falsifikacije. Razumevanje tudi ni isto kot razlaga posebnega pojava s splošnim pravilom ali zakonom in ne isto kot povezovanje spoznavanih pojavov po načelu vzročnosti v genetični ali finalni razvojni niz. Bolj mu ustreza naslednji opis: razumevanje je dojetje smisla ali pomena individualnih pojavov v njihovi enkratnosti in v njihovih smiselni povezavah z drugimi individu-

alnimi pojavi, pri čemer ima bistveno, konstitutivno vlogo spoznavajo-
či subjekt. Vsekakor razumevanje ni samo racionalno, tj. diskurzivno,
analitično, argumentativno, temveč je tudi intuitivno, poleg intelektu-
alnih ima tudi afektivno-emocionalne razsežnosti in v njem lahko igra
veliko vlogo ustvarjalna fantazija. Njegov potek največkrat opisujejo z
vzorcem hermenevitičnega kroga; zaradi problematičnosti, ki jo temu
vzorcu očita neopozitivistična in analitična znanstvena metodologija,
ga nekateri v zadnjem času poskušajo nadomestiti s figurama odprte-
ga kroga ali spirale. Različne hermenevitične smeri in šole različno
opredeljujejo razumevanje: kot obrat ali ponovitev ustvarjanja s podo-
življanjem psihičnih procesov ustvarjalca, kot logično rekonstruiranje
njegovih miselnih poti, kot združevanje horizontov dela (avtorja) in in-
terpreta, kot reduktivni izbor iz potencialnih pomenskih osnov, ki so
fiksirane v delu, ali pa kot produktivno razvijanje ali celo ustvarjanje
novih smiselnih možnosti ob spodbudah, ki jih daje delo. Vsekakor se
zdi ta pojem dovolj širok, da je uporaben za literarno hermeneviti-
ko, kadar le-ta s svojimi različnimi registri obseže ustrezno sprejemanje
različnih sestavin literarnega dela in njihovih medsebojnih zvez in pri
tem zajame tudi njihove estetsko vrednostne razsežnosti. Ali drugače
povedano: če je delo kompleksen znak, naj razumevanje zajame v njem
ne le pomenske strukture označenca, temveč tudi jezikovne in sploh
vsakršne izrazne strukture označevalca.

O kategoriji smisla, kakršna bi prišla v poštev za literarno herme-
neviti-ko, je treba najprej ugotoviti, da je smisel kompleksen, kot je
kompleksen proces razumevanja. Sicer je marsikdaj težko dosegljiv,
vendar je načelno dostopen razumevanju. Literarna hermeneviti-ka se
ne more zadovoljiti npr. samo s tisto lingvistično opredelitvijo, po ka-
teri se razlikujejo besedni pomeni in stavčni smisli. Pojem smisel po-
staja zanjo relevanten na višjih ravneh, denimo kot smisel literarnega
dela, pojava ali procesa; tukaj je bližji pojmovni vsebini izrazov, kot so
npr. smisel kakega govora, doživljaja, dejanja ali zgodovinskega dogod-
ka. Na najbolj splošni in abstraktni ravni se vsebina pojma smisel bliža
pojmovni vsebini bistva, ideje, resnice ali vrednote. Vendar v nekoliko
strožji rabi ni mogoče teh izrazov poljubno zamenjevati in tudi smisel
ni identičen z nobenim izmed njih. Za njegovo podrobnejšo pojmovno
opredelitev je važno logično-semantično razlikovanje med smislom in
pomenom, ali v drugačni terminološki rabi, diferenciranje pomena na
smisel in referenco: to nas spominja na staro hermenevitično trditev,
da je smisel nekaj drugega kot resnica in da je naloga hermeneviti-ke
ugotavljati pravi smisel teksta, presoјati o tem, ali je tekst v skladu z
resnico ali ne, pa ni več njena stvar. Po današnjem prevladujočem pre-
pričanju problem objektivne reference za literarne tekste ni relevan-
ten, pač pa je zanje zelo relevantno razmerje med teksti in recipienti.
Sklepamo lahko, da je treba problem literarnega smisla umestiti prav
tukaj. To se ujema s splošno ugotovitvijo, da je karkoli lahko smiselno
le v odnosu do človeka, ki ta smisel dojema.

Pri rabi kategorije smisel v obči hermeneviti-ki se vztrajno obnav-
ljajo težnje, da bi v njem prevladale intelektualne sestavine. To za li-
terarno hermeneviti-ko seveda ni sprejemljivo; v njej mora biti katego-
rija smisel odprta tudi za specifične literarne, umetniško-estetske raz-
sežnosti tekstov. Sam termin tega ne izključuje. Morda nam povzroča
slovenski izraz pri tem večje težave kot romanski in germanski ekviva-
lenti, saj je tako v celotnem pomenskem obsegu latinske besede 'sen-
sus' kot v njenih romanskih derivatih in v nemškem 'der Sinn' izrecno

vključena sfera čutnosti. – Drugače in širše rečeno: kategorija smisel mora v literarni hermenevtiki funkcionirati tako, da se lahko približa različnim bistvenim opredelitvam literature, kar jih je doslej izdelala teoretična misel: zmožna naj bo zajeti pojmovanje literature kot mimezis oziroma kot čutnonazorno spoznavanje, in sicer bodisi kot upodobitev objektivnega realnega sveta bodisi kot subjektivni izraz duševnosti, pa literaturo kot kvazirealno shematično tvorbo – nosilko estetskih doživljajev, kot izraz temeljnih opredelitev človeške eksistence, kot prostor razodevanja biti, ali pa tudi kot znakovno strukturo, kot sporočilo v komunikacijskem procesu oziroma kot svojevrstno obliko socialne komunikacije. Po drugi strani naj bo obenem mogoče razlikovati literarno-umetniški smisel od filozofskega, znanstvenega, religioznega ali moralnega. Da bi ta kategorija res opravljala takšno funkcijo, je seveda težko doseči že v teoretični konstrukciji in morda še teže uravnati po tem interpretacijsko prakso; zato nekateri avtorji modificirajo ta pojem in govorijo npr. o smiselnih potencialih ali samo o pomenskih strukturah. Toda če se literarna hermenevtika želi uveljaviti kot osrednje območje literarne vede ali kot ena izmed njenih temeljnih paradigem, nujno potrebuje takšno nosilno kategorijo, zadosti vsebinsko odprto in opredeljeno kot najširši korelat literaturi ustreznega načina dojetja, razumevanja in razlaganja.

OPOMBE:

¹ Peter Szondi: *Einführung in die literarische Hermeneutik*. Frankfurt 1975, 9–14. – Gl. tudi Peter Szondi: *Bemerkungen zur Forschungslage der literarischen Hermeneutik*. Prav tam, 404–408.

² Za nemško jezikovno področje prim. Ulrich Nassen: *Annotationen zur deutschsprachigen philologischen und philosophischen Hermeneutik-Diskussion (1975–1985)*. Sprache und Literatur 57/1986, 62–71. – Širši in drugače zastavljen izbor del, vendar s težiščem na angleško pisanih, ima Siegfried J. Schmidt: *Selected bibliography on interpretation (1970–1982)*. Poetics 12/1983, 277–283.

³ Razločevanje med filološko in literarno hermenevtiko otežuje dejstvo, da francoska in še bolj nemška terminološka raba marsikdaj še vedno meša literarno vedo s filologijo in ne upošteva potrebe po razločevanju, ki jo npr. podarja Szondi (n. d.).

⁴ Tako ravna npr. Klaus Weimar v delu *Historische Einleitung zur literaturwissenschaftlichen Hermeneutik*, Tübingen 1975, kjer je tak postopek najbolj izrazil v poglavju o Gottschedu.

⁵ To velja zlasti za Heideggerjeve, Gadamerjeve, delno pa tudi že za Diltheyeve interpretacije literarnih del.

⁶ Prim. Szondi, n. d., 12–13.

⁷ V slovenski literarni vedi je najbolj izrazil primer takšne eksistencialno-ontološke in spirirane hermenevtike opus Dušana Pirjevca. Gl. predvsem Dušan Pirjavec: *Evropski roman*. Ljubljana 1979.

⁸ Prim. Karl Otto Apel: *Das Verstehen. (Eine Problemgeschichte als Begriffsgeschichte.)* Archiv für Begriffsgeschichte 1/1955, 142–199. – Emmerich Co-reth: *Grundfragen der Hermeneutik*. Freiburg – Basel – Wien 1969; poglavje *Wesen und Struktur des Verstehens*, 55–118.

⁹ »(...) die Hermeneutik in den Wissenschaften kann erfolgversprechend nur methodologisch, als materiale, zur Geltung gebracht werden.« Ulrich Nassen: *Annotationen* (...), Sprache und Literatur 57/1986, 64.

Članek je dopolnjeno besedilo predavanja v Društvu za primerjalno književnost SR Slovenije v Ljubljani 13. 4. 1988.